

RAMON LLULL I DANTE ALIGHIERI, PARALLELS LITERARIS

Dintre les literatures romàniques de l'Edat mitjana sobresurten dues figures gegantines, que donen començament a la literatura vernacla i, de seguida, l'eleven a un grau altíssim: Ramon Llull, el patriarca de la literatura catalana, i Dante Alighieri, l'iniciador de la literatura italiana.

Tots dos van viure gairebé al mateix temps: Llull de 1232 a 1316 i Dante de 1265 a 1321; així, doncs, 50 anys de llur vida són simultanis. Tanmateix és de suposar que no es coneixien l'un a l'altre. El lloc d'un possible encontre seria Roma, la seu del papa; però quan Dante es trobava a Roma (el 1301), Llull sojornava a Mallorca i estava a punt de viatjar a Xipre.

Ramon Llull és sobretot autor d'obres en prosa, d'escrits científics, menyspreador de les dones i de l'amor; Dante escriu principalment en versos, prefereix la poesia, exalta la dona i l'amor. Una tal mirada ràpida i superficial fa aparèixer un contrast profund entre els dos autors. Per això, cal preguntar-se: no és una empresa atrevida de cercar paral·lels entre Llull i Dante?

Generalment, els lul·listes neguen l'afinitat entre Llull i Dante. Hi ha solament una excepció digna de menció: és Josep Torras i Bages, bisbe de Vic (mort el 1916), que, en el seu llibre

La tradició catalana,¹ subratlla l'analogia entre el *Libre de contemplació en Déu* de Llull i la *Divina Commedia* de Dante. Però no és suficient de limitar-se a aquestes dues obres. Si hom vol constatar paral·lels, ha de tenir en compte també altres produccions literàries d'ambdós autors.

Ara, sota aquest aspecte, provem de descobrir les petjades d'una afinitat literària.

1. Encara que tant Ramon Llull com Dante Alighieri escriuïn també en llatí, prefereixen, sobretot en les obres principals, la llengua vernacla. Esmentem, per exemple, el *Libre de contemplació*, el *Libre de Blanquerna*, el *Fèlix o Libre de meravelles* de Llull i el *Convivio* i la *Divina Commedia* de Dante. A més d'això, tots dos componen llurs poesies líriques, respectivament, en català i en italià. D'una més gran importància és el fet que Llull i Dante són els primers autors que se serveixen de la llengua vulgar en obres filosòfiques. Des de l'*Art abreujada d'atrobarr veritat* (devers 1272), el text català de la qual, de fet, no ha arribat a nosaltres, fins a l'*Art breu* (1308), Llull redacta molts d'escrits filosòfics en català. Quant a Dante, també ell és el primer autor que tracta qüestions filosòfiques en el vulgar italià, a saber, en el *Convivio* (a principis del segle XIV). A més, és interessant de constatar que tots dos parlen, de vegades, teòricament de l'ús de la llengua vulgar: Llull en la *Doctrina pueril* (pròleg i cap. 73) i en el *Blanquerna* (cap. 25), Dante en la *Vita nuova* (caps. 25 i 30), en el *Convivio* (I, 5-13) i en el seu escrit llatí *De vulgari eloquentia*.²

2. Pel que fa a l'estructura de les obres, hi ha una analogia remarcable entre els dos autors. Ramon Llull divideix el *Libre de*

1. 3.ª ed. (Barcelona 1966), 205-206.

2. Citem la *Doctrina pueril* segons l'edició de GRET SCHIB (Barcelona 1972), i les altres obres de Llull segons RAMON LLULL, *Obres essencials*, I i II (Barcelona 1957-1960); citem les obres de DANTE segons *Le opere di Dante, Testo critico della Società Dantesca Italiana*, 2.ª ed. (Firenze 1960). Generalment, no indiquem les pàgines, sinó solament els capítols, els tractats, els cants, etc., per facilitar l'ús d'altres edicions.

contemplació, una de les seves primeres produccions, d'una manera minuciosa i simbòlica, que ell mateix explica en el pròleg; donem alguns exemples: cinc llibres corresponen a les cinc nafres de Jesucrist crucificat, 365 capítols als dies de l'any, tres parts a la Trinitat, tretze distincions a Jesucrist amb els apòstols. Mencionem unes altres obres: el *Libre d'amic e amat* comprèn 365 versicles segons els 365 dies de l'any, el *Libre de Sancta Maria* 30 capítols segons els 30 diners pels quals fou venut Jesucrist, com diu Llull en els pròlegs d'aquests llibres. Es tracta, com es veu, d'estructuracions ben deliberades. Per això és de suposar que Llull emprà un mètode anàleg també en altres de les seves produccions literàries, sense indicar detalls. Citem el *Libre de demostracions*: es divideix en 4 llibres —el nombre 4 simbolitza l'esfera terrestre— i cada llibre en 50 capítols —50 simbolitza l'esfera religiosa.³ O prenguem l'*Arbre de ciència*: cadascuna de les parts conté 7 subdivisions, i el nombre 7 recorda els 7 dies de la setmana, les 7 virtuts, els 7 vicis, les 7 arts liberals, etc. A més, hi ha obres que són composicions de «nombres rodons», és a saber, nombres divisibles per 10. Esmentem el *Fèlix* amb 10 llibres, la *Doctrina pueril* amb 100 capítols, el *Blanquerna* igualment amb 100 capítols (en la primera edició de 1914,⁴ llevat de les dues obretes intercalades *Libre d'amic e amat* i *Art de contemplació*), el *Libre de demostracions* amb 200 capítols. Justament una composició de 100 cants és també la *Divina Commedia* de Dante. Aquest poema es divideix en 3 vegades 33 cants més un cant de proemi. Quant al nombre 33, es tracta d'una significació simbòlica: són els anys de Jesucrist en la Terra segons la definició que dona Cassiodor (segle vi) dividint el seu llibre *De institutione divinarum litterarum* en 33 capítols.⁵ A més, hi ha

3. Cf. RUDOLF BRUMMER, *Sobre la data i l'estructura del Libre de demostracions de Ramon Llull*, dins *Homenatge a Josep M. de Casacuberta*, 1 (Montserrat 1980, «Estudis de Llengua i Literatura Catalanes», I), 157-162.

4. *Obres de Ramon Llull*, IX (Palma de Mallorca 1914); el darrer capítol (100), «De la fin del libre», no és numerat.

5. MIGNE, *Patrologia Latina*, LXX, 1149.

divisions dels sonets en la *Vita nuova* i de les cançons en el *Convivio*, com hom pot veure pels comentaris que Dante afegeix. També les consideracions filosòfiques del *Convivio* es divideixen en algunes parts. Sovint es troba el nombre 3, símbol de la Trinitat.

3. Abandonem, ara, el simbolisme de nombres i dediquem-nos a l'índole de les obres. En triem sobretot el *Blanquerna* i el *Fèlix* de Llull i la *Divina Commedia* de Dante. En aquestes tres produccions literàries trobem el mateix motiu: el motiu de viatge. Tots tres protagonistes emprenen un viatge. Blanquerna, fill d'un burgès ric, deixa la casa dels seus pares per servir Déu fent vida ermitana. Entra en un gran bosc per cercar un ermitatge. Però, en primer lloc, arriba a un monestir, on es fa monjo. Després, és elegit successivament abat, bisbe i papa. Finalment, renuncia al papat i acaba el seu viatge en un ermitatge per dedicar-se a la vida contemplativa. Fèlix, seguint el manament del seu pare, corre món a la recerca de meravelles, topa molts homes que l'ins-trueixen sobre els fenòmens de l'esfera celeste i de l'esfera terrestre. El seu viatge acaba en un convent, on Fèlix mor. D'una manera igual, Dante emprèn un viatge a l'infern, al purgatori i al paradís, conduït al principi per Virgili, després per Beatriu, i, a la fi, es manifesta la Trinitat al poeta. És remarcable de constatar que tant en les dues obres de Llull com en la *Divina Commedia* el viatge acaba en una esfera religiosa.

Durant aquests viatges, els protagonistes troben una multitud innombrable de persones, i aquests encontres formen els episodis, que són els trets extremament característics del *Blanquerna* i del *Fèlix* i anàlogament també de la *Divina Commedia*. Blanquerna es troba amb homes de totes les classes socials, i s'inicien converses en les quals, sovint, es relaten exemples. Encara més ric en episodis és el *Fèlix*, i hom pot dir que gairebé tota l'obra és composta d'episodis, en els quals Fèlix topa ermitans o filòsofs o pastors i es narren sèries d'exemples. Hi ha el mateix mètode literari en la *Divina Commedia*: Dante, en el seu viatge a través dels tres regnes de l'altre món, encontra homes en gran

nombre, però no vius (encara que inventats), com en les obres de Llull, sinó ànimes de personatges històrics o llegendaris; es tracta d'un seguit d'episodis que contenen les històries dels esperits.

Un altre paral·lel és de constatar. En la novella de Llull, *Blanquerna* es troba també amb figures allegòriques: els deu Manaments, Fe, Veritat, Enteniment, Devoció (caps. 42-45). En el paradís terrestre del *Purgatorio* (cant XXIX) Dante veu una processó simbòlica en la qual compareixen els Llibres de l'Antic Testament i del Nou Testament i les tres Virtuts teològals i les quatre Virtuts cardinals. Àdhuc en descripcions realistes d'ambdós autors hom pot constatar trets allegòrics.

Tant Ramon Llull com Dante tenen una tendència enciclopèdica en llurs obres. Deixant de banda enciclopèdies vertaderes com l'*Arbre de ciència*, trobem el caràcter enciclopèdic també en el *Libre de contemplació*, en el *Fèlix* i fins en la novella *Blanquerna*, en la qual Llull parla de la burgesia, de la clerecia en les diferents institucions, de la vida ermitana. Quant a Dante, el *Convivio*, encara que inacabat, és una mena d'enciclopèdia filològica malgrat la forma literària: cançons i tractats en prosa, i la *Divina Commedia* té un caràcter enciclopèdic en tant que comprèn tots els regnes de l'altre món.

Pel que fa a l'índole de les obres, una última observació: és l'existència d'elements didàctics. Aquesta no és sorprenent en el *Fèlix*, en el qual el protagonista es vol instruir sobre els fenòmens del món, però sí en la novella *Blanquerna*. Ací es tracta, en primer lloc, de qüestions que toquen els estaments de la clerecia i particularitats de la vida eclesiàstica. També en la *Divina Commedia*, «poema sacro», com la denomina Dante mateix (*Paradiso*, XXV, 1), hi ha passatges didàctics, no solament relatius a l'estructura de l'altre món i del firmament i a la situació històrica dels esperits, sinó a d'altres problemes científics, per exemple, la generació de l'home (*Purgatorio*, XXV, 34-78) o les taques lunars (*Paradiso*, II, 49-148).

4. És evident que tant Ramon Llull com Dante són influenciats pels corrents del temps. Es pensa, sobretot, en l'escolasticisme i el misticisme. Però es tractaria de paral·lels filosòfics entre els dos autors, no de paral·lels literaris dels quals parlem avui.

Tanmateix hi ha algunes influències literàries que són la causa de paral·lels entre Llull i Dante. En primer lloc, la poesia lírica en provençal. Com llegim en la *Vida coetània*, Llull, en la seva joventut, va fer cançons a la manera trobadoresca,⁶ que ell mateix rebutja més tard, i que no es conserven. Després de la seva conversió va escriure poesies religioses com a joglar de Déu. També en aquestes es manifesta la influència de la lírica provençal. Esmentem solament les dues poesies contingudes en el *Blanquerna*: «A vós, dona verge santa Maria» (cap. 76) i «Sènyer ver Déus, rei gloriós» (al final de l'obra). Dante, igualment, és influenciat per la lírica trobadoresca, com hom pot constatar llegint la *Vita nuova*.

De passada, una altra remarca: és de presumir que Llull coneix les novel·les franceses en prosa, especialment la *Queste del Saint Graal*, que li va donar una suggestió per al *Blanquerna*.⁷ També Dante és coneixedor de les novel·les franceses, perquè cita, en l'*Inferno* (V, 127-138), una escena del *Lancelot* en prosa; aquest és una part del *Cicle Graal-Lancelot*, al qual pertany igualment la *Queste del Saint Graal*.

I la influència aràbiga? Hom pot dir de segur que Llull, que ha après la llengua aràbiga i viu en la proximitat de moros i moriscos, coneix autors àrabs millor que Dante, però es tracta sobretot de filòsofs; alguns d'aquests, els cita també Dante, per exemple Averrois que, benèvolament, plaça enmig dels esperits del Limbo (*Inferno*, IV, 144), mentre que Llull combat les doctrines d'Averrois en un cert nombre d'escrits llatins. Unànimes són amb-

6. Text llatí, ed. B. de GAIFFIER, «Analecta Bollandiana», XLVIII (1930), § 2; text català, ed. FRANCESC DE B. MOLL (Palma de Mallorca 1933), 9.

7. Cf. RUDOLF BRUMMER, *Sobre les fonts literàries del Blanquerna de Ramon Llull*, «Iberoromania», núm. 9 (Tübingen 1979), 1-9.

dós autors a blasmar Mahoma. Llull, que menciona el profeta de l'Islam repetidament, el caracteritza, per exemple, com el més gran malfactor, que posa molts homes en error, i l'acusa de falsedat, injustícia i luxúria (*Libre d'intenció*, II⁸ i *Arbre de ciència*, *De l'arbre eviternal*, I). En la *Divina Commedia* de Dante trobem Mahoma, en un estat repugnant, entremig dels esperits de l'infern que han sembrat escàndol i discòrdia (*Inferno*, XXVIII, 22-31).

5. Dediquem-nos ara als paral·lels literaris que resulten de la vida dels dos autors. Tant Llull com Dante deploren la voluptuositat de llur joventut. En el *Libre de contemplació* hi ha si fa no fa 60-70 passatges autobiogràfics, en els quals Llull parla sobretot dels seus anys juvenils. A cada moment s'acusa de falliments, de culpes i de pecats enumerant, per exemple, la seva mesquinesa, la seva vilesa, la seva follia, la seva falsia, la seva traïció, la seva luxúria. Però reconeix que ell mateix no es pot desfer d'aquests vicis i errors. Per això, repetidament, demana a Déu mercè, socors i misericòrdia. Molt remarcables són alguns passatges en els quals Llull parla del període de la seva fragilitat moral; en citem dos: «jo som estat foll del començament de mos dies d'entrò a trenta anys passats... tro a la mitjania de ma edat» (cap. 70, 22-23) i «trenta anys ha que jo no som en est món estat fructuós» (cap. 107,6). «Trenta anys» i, sobretot, «la mitjania de ma edat» —en aquest respecte constatem un paral·lel notable en Dante. En el cant proemial de la *Divina Commedia* el poeta italià diu que, a la meitat de la seva vida, es troba en una selva obscura havent abandonat la via vera (*Inferno*, I, 1-12). Es tracta de la selva del pecat i de l'error. Com Dante exposa en el *Convivio* (IV, 23,9 i IV, 24,3), la meitat de la vida humana és l'any trenta-cinquè. Doncs fins a aquest any Dante està —segons les seves paraules— embrollat en culpa i en pecat. Com es veu,

8. *Obres de Ramon Lull*, XVIII (Palma de Mallorca 1935), 10. El *Libre d'intenció* no és contingut en les *Obres essencials*.

és una divergència solament de 5 anys entre la vida juvenil culpable dels dos autors. Dante tampoc no es pot desfer de la seva culpa sense l'ajut del poder diví, representat per la Verge Maria que encarrega Beatriu de socórrer-lo. Beatriu, per la seva banda, encarrega Virgili de conduir Dante a través de l'infern i del purgatori. Tot aquest viatge és necessari per a purgar Dante de la follia, com Virgili explica a Cató, custodi del purgatori (*Purgatorio*, I, 49-75). Dante s'acusa de la seva culpa, però menys directament (p.e. *Paradiso*, XXII, 107-108) que indirectament per la boca de Beatriu que, en el paradís terrestre, li diu paraules punyents acusant-lo dels seus falliments i errors (*Purgatorio*, XXX i XXXI).

6. No solament l'autocrítica és un paral·lel literari entre Llull i Dante, sinó que també ho és la crítica que es dirigeix contra diversos personatges i fenòmens de llur temps. Comencem pels papes, i limitem-nos a la figura de Bonifaci VIII, que va fer un paper dubtós en la vida d'ambdós autors. Llull parla de Bonifaci amb gran reserva, no gosa ni pronunciar el seu nom. Després del fracàs del seu esforç d'interessar el papa pels seus projectes missioners, se sent granment abatut, com relata en el pròleg de *l'Arbre de ciència* (1295/96); la seva crítica deu ésser amagada, perquè Bonifaci encara viu. Dante, que escriu després de la mort de Bonifaci, expressa la seva opinió sobre aquest papa, que és la causa del seu exili, amb paraules vehements, com es veu en un cert nombre de passatges de la *Divina Commedia*; n'esmentem solament tres: Dante qualifica Bonifaci de príncep dels nous fariseus (*Inferno*, XXVII, 85) d'usurpador de la Seu apostòlica (*Paradiso*, XXVII, 22), i li indica un lloc a l'infern enmig dels simoníacs (*Inferno*, XIX, 52-57). De vegades, Dante tampoc no diu el nom explícitament, però del context resulta d'una manera clara que es tracta de Bonifaci VIII.

Pel que fa al clergat en general, hi ha en Llull nombrosos passatges en els quals l'autor critica la viltat, la maldat i la perversitat de clergues i de monjos. Sobretot en el *Blanquerna* i encara més en el *Fèlix* trobem judicis de tal mena. Igualment Dante

condemna no sols els papes dolents sinó, en la *Divina Commedia*, també el luxe dels «pastors moderns», com diu ell mateix (*Paradiso*, XXI, 130-135), i la corrupció dels monjos (*Paradiso*, XXII, 73-93), particularment la degeneració dels dominicans i dels franciscans (*Paradiso*, XI, 124-132, i XII, 112-126).

Quant a la immoralitat de llur època, tots dos autors són unànimes en llur opinió. Esmentem solament un tret especial, que els causa enuig: la depravació de les dones. En el *Blanquerna* hi ha no menys que sis capítols en els quals Llull blasma el fet que, per raons de luxúria, les dones es pinten les celles, es teneixen els cabells, es posen colors a la cara i porten vestits adornats (cap. 42, 71, 74, 81, 84, 92), assumpte que trobem també en altres obres (p.e. *Doctrina pueril*, cap. 61; *Fèlix*, cap. 18 i 58). En la *Divina Commedia* Dante, lloant l'honestedat del temps passat, posa en relleu una dona «sense la cara pintada» (*Paradiso*, XV, 114), perquè és una cosa rara en el seu temps. En un altre passatge del seu poema vitupera l'impudor dels vestits de les dones florentines (*Purgatorio*, XXIII, 100-102).

En el camp de la crítica, un darrer paral·lel entre els dos autors: l'alquímia. Llull, encara que abans pres falsament per un alquimista, la condemna expressament en el *Fèlix* (cap. 36), i Dante fa el mateix col·locant dos esperits a l'infern entre els falsadors, perquè eren alquimistes (*Inferno*, XXIX, 118-120 i 136-139).

7. També en les preferències hi ha paral·lels entre Llull i Dante. Tots dos són, com és sabut, de la petita noblesa patrícia, però tenen una predilecció per la burgesia. Es manifesta sobretot en el primer llibre del *Blanquerna*, en el qual Llull parla d'Evast, d'Aloma i de llur fill Blanquerna; com diu ell mateix, és una família burgesa. En el quart tractat del *Convivio*, Dante no admet la noblesa hereditària, sinó que dóna la definició següent: la noblesa humana, els fruits de la qual són les virtuts, no és altre que el gra de felicitat posat per Déu en l'ànima de l'home (IV, 20,9). Així el poeta s'aparta de l'aristocràcia i s'inclina a la mentalitat de la burgesia. Això explica també el seu

interès per l'esfera burgesa i menestral, el qual trobem en un cert nombre de comparacions de la *Divina Commedia*. Esmen-tem, per exemple, les ocupacions del sastre (*Inferno*, XV, 21, i *Paradiso*, XXXII, 140-141), el pagès amb l'aixada (*Inferno*, XV, 96), la bregadora, per a caracteritzar el trencament de pecadors (*Inferno*, XXXIV, 56), la llançadora per a descriure la lleugera de Matelda en el paradís terrestre (*Purgatorio*, XXXI, 96), els treballs a la drassana de Venècia (*Inferno*, XXI, 7-15).

Tant Llull com Dante tenen gran estimació als ordes mendicants i a llurs fundadors sant Francesc i sant Domènec. Moltes idees que hi ha en el *Blanquerna* i en el *Fèlix* fan veure la influència franciscana (encara que fins avui no existeixi un estudi sistemàtic d'aquesta qüestió).⁹ D'alguns trets característics —pobresa, simplicitat, modèstia, sobrietat, humilitat, ascetisme, etc.— hom pot concloure amb raó que, concebent la figura de Blanquerna, Llull ha pres per model sant Francesc d'Assís. Però també presta atenció a sant Domènec i als dominicans. En el seu poema *Lo desconhort* (estrofa XIV) menciona la seva presència no solament a tres capítols generals dels Menors (franciscans), sinó igualment a tres dels Predicadors (dominicans), i en el *Blanquerna* (cap. 90) alludeix al capítol general dels dominicans celebrat a Montpeller. De vegades, ensems amb sant Francesc i sant Domènec Llull cita sant Bernat, per exemple en el *Libre de contemplació* (cap. 360,15 i 366,30) i en el *Blanquerna* (cap. 8). Aquests tres sants —dos com a fundadors dels ordes mendicants i el tercer com a representant de la mística— fan un paper important en la *Divina Commedia* de Dante. En dos cants del *Paradiso* (XI i XII) hi ha elogis eloqüents de sant Francesc i sant Domènec. I en els darrers cants del *Paradiso* (XXXI-XXXIII) es presenta sant Bernat per explicar a Dante la rosa celestial i dir una oració a la santa Verge Maria amb la súplica de manifestar al seu protegit la glòria de Déu.

9. Indicacions importants es troben en una part del gran article d'ANTONI OLIVER, *El beato Ramon Llull en sus relaciones con la Escuela Franciscana de los siglos XIII-XIV*, «Estudios Lulianos», XI (1967), 89-119.

8. Ara, solament quatre mots sobre l'opinió política dels nostres dos autors. Llull i Dante són animats per un desig ardent, el de l'existència d'una monarquia universal. En l'*Arbre de ciència* Llull parla d'un emperador al qual són sotmesos els reis i els barons (com al papa són sotmesos els prelats), i en això veu la sola possibilitat d'evitar les guerres (*De l'arbre imperial*, III, 1). Trobem la mateixa idea en Dante: per a impedir les guerres i aconseguir la pau és necessària una monarquia sota la dominació d'un sol príncep, com diu en el *Convivio* (IV, 4,4). Semblants pensaments, els exposa més detalladament en el seu tractat llatí *De monarchia*.

9. Un paral·lel molt interessant és de constatar quant al sistema de l'univers celestial. En la *Doctrina pueril* (cap. 98) i sumàriament en l'*Arbre de ciència* (*De l'arbre celestial*, V, 8) Llull sosté la seva opinió sobre els cels; en discerneix deu: set són els cels dels set planetes, damunt d'aquests n'hi ha tres, el cel del firmament, en el qual hi ha els estels, el cel cristallí, que és el cel de lluor i de resplendor, i el cel imperial, on es troben, davant Déu, els àngels i els sants de glòria. Els dos darrers són immòbils. (Si Llull parla en el pròleg del *Libre de contemplació* de nou cels creats per Déu, no es tracta d'una contradicció, perquè el cel imperial és, com a sojorn de Déu, infinit i no creat.) És la mateixa estructura dels deu cels que dóna Dante en el *Convivio* (II, 3,7-8) i en el *Paradiso* de la *Divina Commedia*, amb la diferència que solament el desè cel, el cel empiri, no es mou.

10. En les produccions literàries d'ambdós autors, els àngels ocupen un lloc eminent. Llull dedica no solament tot un escrit a aquest tema, el *Libre dels àngels*, sinó capítols enters en la *Doctrina pueril* (cap. 98), en el *Fèlix* (cap. 13-16) i en l'*Arbre de ciència* (*De l'arbre angelical*). Llull defineix l'àngel com a «substància invisible, incorporeal, qui sempre veu Déu» (*Doctrina pueril*, cap. 98), com a «substància esperitual qui no ha enclina ment a cors» (*Arbre de ciència, De l'arbre angelical*, II). Divideix els àngels, que són numèricament més que els homes, en tres

jerarquies i nou ordres (*Arbre de ciència, De l'arbre angelical*, V,1). En el *Convivio* Dante caracteritza els àngels d'una manera anàloga: són substàncies separades de la matèria, a saber, intel·ligències (II, 4,2), són sense grossor de matèria, gairebé diàfans per la puresa de llur forma (III, 7,5). Ell també parla d'una multitud innumerable dels àngels i admet, igualment, tres jerarquies, de les quals cadascuna conté tres ordres; hi ha, de tal manera, nou ordres, que Dante descriu detalladament (II, 5,5-6). És clar que, en la *Divina Commedia*, els àngels fan un paper important, menys en l'*Inferno*, més en el *Purgatorio* i el *Paradiso*.

Tant Llull com Dante tributen veneració a la santa Verge Maria. Llull tracta el tema marial sempre de nou; esmentem les *Hores de nostra Dona sancta Maria* (dos textos, l'un en prosa i l'altre en versos), el poema *Plant de la Verge*, el *Libre de sancta Maria*, a més d'algunes parts en altres obres, per exemple en el *Blanquerna* (els capítols 61-66 amb el *Libre d'Ave Maria* de l'abat Blanquerna i en el capítol 76 la poesia «A vós, dona verge santa Maria») i en el *Fèlix* (cap. 10). Quant a Dante, hi ha passatges marials sobretot en la *Divina Commedia*. La Verge Maria dóna ajut al poeta que es troba en pecat i error (*Inferno*, II, 94-99), i més tard, quan la seva culpa està purgada, li atorga, a instàncies de sant Bernat, la gràcia de mirar la santíssima Trinitat (*Paradiso*, XXXIII). Però hi ha paral·lels més evidents. Prenquem, per exemple, les denominacions i els atributs que ambdós autors donen a la Verge Maria. Segons Llull i Dante, la Verge Maria és reina, sobretot reina o dona del cel (*Blanquerna*, cap. 8 — *Paradiso*, XXIII, 106; XXXI, 100, 116-117; XXXII, 29), és la reina gloriosa o de la glòria (*Libre de Sancta Maria*, cap. 1 i 24 — *Vita nuova*, V), és dona misericordiosa, plena de pietat (*Libre de Sancta Maria*, cap. 8 — anàlogament *Paradiso*, XXXIII, 19), és l'esperança dels pecadors o dels mortals (*Libre de Sancta Maria*, cap. 9 — *Paradiso*, XXXIII, 11-12), etc. Llull parla de la dolça Verge (*Blanquerna*, en la poesia del darrer capítol), de la dolça reina (*Libre de Sancta Maria*, cap. 20 i 22), i Dante, de la dolça Maria (*Purgatorio*, XX, 19). Cal afegir que, segons Llull, la Verge Maria té una bellesa del més alt grau, que correspon

a la bellesa de Jesucrist (*Libre de Sancta Maria*, cap. 14), i que, segons Dante, la cara de la Verge Maria és més semblant a la cara del seu fill Jesucrist (*Paradiso*, XXXII, 85-86).

Pel que fa a la idea de Déu, limitem-nos a un sol aspecte, a una particularitat que hi ha en ambdós autors, a saber, igualar Déu a Valor. La noció del valor, desconeguda en la filosofia escolàstica, Llull la pren, versemblantment, de la terminologia cavalleresca;¹⁰ ell mateix parla del valor de la cavalleria en la tercera part del *Libre de l'orde de cavalleria*. La igualació «Déus és Valor» es troba en unes altres obres de Llull, en els *Cent noms de Déu* (LV: *De valor*)¹¹ i en els *Proverbis de Ramon* (LVII: *De valor*);¹² en el primer passatge són afegides les paraules «perquè més val que tot quant és». En la *Divina Commedia* Dante, parlant de Déu, diu repetidament Valor, sia sol, sia amb els atributs etern o inefable o infinit (*Purgatorio*, XV, 72; XXVI, 145; *Paradiso*, I, 107; IX, 105; X, 3; XIII, 45; XXXIII, 81).

11. Abandonem ara l'esfera religiosa i tornem a la personalitat dels nostres autors. Tots dos són, com és sabut, en activitat fins als darrers moments de la vida. Malgrat això, prefereixen, almenys literàriament, la vida contemplativa a la vida activa. Llull sosté aquesta opinió sobretot en la seva novella *Blanquerna*, en la qual el protagonista deixa el seu pare i la seva mare per cercar un eremitatge on pot fer vida contemplativa. Però solament després de molts esdeveniments —com ja hem dit, és elegit abat, bisbe i finalment papa—, Blanquerna, renunciant al papat, arriba al fi desitjat, la vida contemplativa. La vida contemplativa és, com declara Llull en el *Fèlix* (cap. 62), més noble que la vida activa. És la mateixa idea que trobem en Dante, que diu en el *Convivio* (IV, 17,9 i II, 4,10) que la vida activa causa una bona

10. Cf. ERHARD WOLFRAM PLATZECK, *Raimund Lull*, I (Romae/Düsseldorf 1962), 456.

11. *Obres de Ramon Lull*, XIX (Palma de Mallorca 1936), 128; l'obra no és continguda en les *Obres essencials*.

12. *Obres de Ramon Lull*, XIV (Palma de Mallorca 1928), 61; l'obra no és continguda en les *Obres essencials*.

felicitat, però la vida contemplativa condueix a la millor felicitat i beatitud i és més excellent i més divina.

12. Si parlem de paral·lels literaris, no oblidem de parlar de les maneres d'expressió literària. Donem-ne uns pocs exemples.

En ambdós autors constatem un realisme accentuat. Prenem els primers capítols del *Blanquerna*, en els quals Llull relata minuciosament els anys juvenils del protagonista, i Dante descriu, en l'*Inferno* de la *Divina Commedia*, les penes dels pecadors d'una manera gairebé naturalista.

Un altre paral·lel, el trobem en els trets psicològics. També en els primers capítols del *Blanquerna*, Llull exposa psicològicament les relacions entre Blanquerna i els seus pares, sobretot pel que fa a la discussió sobre el projecte de deixar la casa per fer vida ermitana. En les dues parts de la *Divina Commedia: Inferno* i *Purgatorio*, Dante descriu repetidament el seu comportament envers Virgili d'una manera summament psicològica.

Un tercer aspecte comú a tots dos autors és el lirisme. El *Libre de contemplació*, el *Libre d'amic e amat* i altres obres de Llull contenen molts passatges escrits en una prosa lírica. En Dante es manifesta el lirisme no solament en les poesies, sinó també en les parts de prosa de la *Vita nuova* i en diferents passatges de la *Divina Commedia*, per exemple en els primers versos del *Purgatorio*.

I ara, un sol mot sobre l'estil retòric que hi ha en les obres d'ambdós autors. Trobem, en tots dos, les següents figures estilístiques: sinonímia de dos membres, figura etimològica, antítesi, sinèdoque, anàfora, hipèrbaton, quiasme, polisíndeton, llatínisme i moltes altres.

CONCLUSIÓ

Per acabar, constatem que, malgrat la gran diferència que existeix entre les obres de Llull i les de Dante, hi ha una multi-

tud de paral·lels literaris. Aquests es troben més en detalls i particularitats que en les concepcions fonamentals de les produccions literàries. En això no té importància el fet que alguns paral·lels es basin potser en suggestions que vénen de part de fora. Els exemples —i són solament exemples que hem donat— fan evident una afinitat, no d'un alt grau, però, no obstant això, una veritable afinitat entre Ramon Llull i Dante Alighieri, dues de les més grans figures de la literatura catalana i de la literatura italiana.

RUDOLF BRUMMER

